

І. І. Войтович
здобувач кафедри кримінального права, процесу і криміналістики
Івано-Франківського факультету Національного університету
"Одеська юридична академія"

УДК 343.132

ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ НЕВІДКЛАДНИХ СЛІДЧИХ ДІЙ ЗА ЧАСОМ ЇХ ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Розглядається класифікація невідкладних слідчих залежно від того, чи порушена кримінальна справа, та аналізується доцільність проведення таких дій до порушення кримінальної справи.

Ключові слова: невідкладна слідча дія, порушення кримінальної справи, слідчий.

У криміналістичній та кримінально-процесуальній літературі зовсім мало уваги приділено класифікації невідкладних слідчих дій. Незважаючи на наявність різних поглядів щодо поняття "невідкладна слідча дія", перелік їх розглядається, як правило, без виділення груп, видів, типів. Разом з тим якраз проведення класифікації груп невідкладних слідчих дій дозволить встановити найважливіші моменти сутності невідкладних слідчих дій, а також знайти правильні шляхи вдосконалення чинного законодавства.

Дослідженням цієї проблеми присвячені праці Ю. П. Аленіна, В. Бикова, А. Я. Дубинського, Л. М. Лобойка, А. Р. Михайленка, М. М. Михеєнка, Е. Є. Манівлець та інших учених.

Мета статті полягає у висвітленні критеріїв здійснення класифікації невідкладних слідчих дій та з'ясуванні належності тієї чи іншої слідчої дії до групи невідкладних слідчих дій, що можуть проводитися до порушення кримінальної справи.

Аналіз кримінально-процесуального законодавства і судово-слідчої практики свідчить про те, що невідкладні слідчі дії за часом їх провадження можна поділити на дві групи:

- 1) невідкладні слідчі дії, проведені до порушення кримінальної справи;
- 2) невідкладні слідчі дії, проведені після порушення кримінальної справи.

Щодо першої групи невідкладних слідчих дій, то, як правило, в даному випадку вона не викликає особливих дискусій, проте інша — навпаки. Постає питання, які ж слідчі дії можуть проводитись до порушення кримінальної справи? Згідно з ст. 190 КПК України, "огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до порушення кримінальної справи. В цих випадках, при наявності для того підстав, кримінальна справа порушується негайно після огляду місця події" [1]. Огляд місця події є невідкладною слідчою дією. Такої думки дотримуються Р. С. Белкін, В. Ю. Шепітько, В. В. Назаров, Г. М. Омеляненко, Ю. П. Аленін, В. Т. Маляренко та інші. Невідкладність полягає у необхідності вчасного проведення огляду місця події з метою виявлення і фіксації важливої для слідства інформації, виявлення та вилучення речових об'єктів зі слідами злочину, які мають значення для встановлення істини. Затримка щодо проведення цієї слідчої дії може призвести до втрати слідів злочину й іншої важливої інформації.

Водночас, деякі вчені вважають невідкладними лише слідчі дії, які провадяться одразу після порушення кримінальної справи, тобто на першому етапі досудового слідства [2, с. 190]. На нашу думку, термін "невідкладні слідчі дії" має більш широке значення. Невідкладність огляду місця події цілком очевидна. З цього приводу А. Свенсон і О. Вендель зазначають: "Місце скоєння злочину — найбільш рясне джерело усілякого роду відомостей, і у більшості випадків розкриття злочинів цілком залежить від того, чи

в повній мірі використане це джерело. Воно дає слідству важливі докази. Правоохоронці, які перші прибули на місце, зобов'язані потурбуватися про врахування кожного з них, щоб жодне не було пропущене внаслідок недбалості або легковажності. Якщо таке трапилось, втрачене не можна відновити; відновлення втрачених доказів неможливе" [3, с. 13].

На невідкладність цієї слідчої дії також вказує закріплений в кримінально-процесуальному законодавстві принцип, який визначає швидке та повне розкриття злочинів, як завдання кримінального судочинства (ст. 2 КПК України). При цьому швидке розкриття злочину означає мінімальний можливий часовий проміжок між появою підстави до порушення кримінальної справи (коли стає відомо про скоєний злочин) і моментом розкриття злочину (коли набирає законної сили остаточне рішення по справі). Повне розкриття злочину вказує на встановлення всіх обставин, що входять у предмет доказування [4, с. 15]. Вказаний принцип зобов'язує правоохоронні органи негайно (невідкладно) приступати до збору інформації, що має значення для правильного вирішення справи, одним із засобів якого є провадження огляду місця події.

Враховуючи вищевказане, можна зробити висновок, що огляд місця події належить до невідкладних слідчих дій, при цьому невідкладною ця дія буде за будь-яких обставин (незалежно від того, порушена кримінальна справа чи ні).

Також відповідно до ч. 3 ст. 187 КПК України, з метою запобігання злочину до порушення кримінальної справи може бути застосовано арешт на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку.

Відповідно до ст. 31 Конституції України, кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочини чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Відповідно до ст. 187 КПК України, арешт на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку можуть бути застосовані лише:

1) за наявності достатніх підстав вважати, що в листах, телеграфній та іншій кореспонденції підозрюваного чи обвинуваченого іншим особам або інших осіб підозрюваному чи обвинуваченому, а також в інформації, якою вони обмінюються за допомогою засобів зв'язку, містяться дані про вчинений злочин або документи і предмети, що мають доказове значення;

2) якщо іншими способами одержати ці дані неможливо.

Згідно з чинним законодавством, подання слідчого про накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку, погоджене з прокурором, розглядає голова апеляційного суду або його заступник. У постанові про накладення арешту на кореспонденцію обов'язково мають бути вказані підстави, з яких провадитиметься ця слідча дія; види поштово-телеграфних відправлень, на які накладається арешт; строк, протягом якого зберігається арешт; на яку установу зв'язку покладається обов'язок затримувати кореспонденцію. У постанові про зняття інформації з каналів зв'язку, крім інших реквізитів, також зазначаються: види каналів, з яких зніматиметься інформація (телефони, мобільні засоби телефонного, електронного чи радіозв'язку, комп'ютерна мережа зв'язку тощо); строк, протягом якого буде зніматись інформація; на яку установу покладається обов'язок знімати інформацію. Постанова вноситься головою апеляційного суду або його заступником в режимі, який забезпечує нерозголошення даних досудового слідства або оперативно-розшукової діяльності.

Слушною є пропозиція покласти здійснення повноважень розглядати подання слідчих і виносити постанови про накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку на місцеві суди. Подання слідчого, яке має бути узгоджене з прокурором, котрий здійснює нагляд за додержанням законів при провадженні досудового слідства, може вноситися до суду як за місцем провадження досудового слідства, так і за місцем розташування підприємства-оператора зв'язку, які виконуватимуть постанову суду [5, с. 13; 6, с. 56]. Дана норма буде сприяти швидкому проведенню накладення

арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку та запобігати вчиненню злочину.

Дослідження інформації, знятої з каналів зв'язку, у необхідних випадках провадиться за участю спеціаліста. Про прослуховування чи про вивчення змісту знятої інформації іншим способом слідчий складає протокол. При виявленні в інформації даних, що мають доказове значення, у протоколі відтворюється відповідна частина запису, після чого слідчий своєю постановою визнає носій знятої інформації доказом і приєднує його до справи (ст. 187¹ КПК України).

Однак при проведенні зазначених дій, як і при проведенні обшуку або виїмки (ст. 185 КПК України), слідчий повинен вживати заходів до того, щоб не були розголошені виявлені при цьому обставини особистого життя фізичної особи.

У проекті КПК (ст. 276) передбачається накладення арешту на кореспонденцію і застосування технічних засобів отримання інформації за наявності тих же підстав, що зазначені й у ст. 187 чинного КПК України. До кореспонденції, на яку може бути накладено арешт, автори законопроекту відносять листи всіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, радіограми, повідомлення електронною поштою тощо. Що стосується застосування технічних засобів отримання інформації, то ні засоби, які можуть застосовуватися, ні види інформації у проекті КПК не розшифровані, що на практиці викликатиме труднощі в застосуванні закону.

Зняття інформації з каналів зв'язку — це отримання інформації шляхом контролю спеціальними технічними заходами електронних комп'ютерних мереж зв'язку: баз даних, телекомунікаційних, інформаційних систем, які здійснюють збирання, обробку, накопичення, пошук і розповсюдження інформації. Як самостійний оперативно-розшуковий захід розрізняють контроль (прослуховування) телефонних переговорів.

Деякі автори обґрунтовано вважають, що прослуховування телефонних переговорів прирівнюється до обшуку, а фіксація такої інформації — до виявлення доказів [7, с. 29].

Вважаємо, що такий висновок є правильним, оскільки вжиття заходів стеження за поштовою кореспонденцією та телекомунікаційною інформацією особи має розцінюватися як втручання у здійснення особою права на недоторканність житла.

Європейський суд вважає, що телефонні розмови хоча прямо і не згадуються у п. 1 ст. 8 Конвенції ("Кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції"), але охоплюються поняттями "приватне життя" та "кореспонденція". Суд не виключає, що вжиття заходів щодо таємного стеження може також означати втручання у здійснення особою права на повагу до житла. Як зазначив Суд, існування законодавства, що дає повноваження зі здійснення спостереження за листуванням, поштовими відправленнями і телефонними розмовами, є у виняткових випадках необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки і/або для попередження безладдя або злочинів. При цьому в правовій системі держави мають існувати адекватні й ефективні гарантії проти зловживання з боку органів державної влади, уповноважених на здійснення такого спостереження [8, с. 116].

Такі адекватні й ефективні гарантії мають бути передбачені у КПК України. Це перш за все дійовий судовий контроль за здійсненням таємного стеження, накладенням арешту на кореспонденцію, зняттям інформації з каналів зв'язку, який повинен здійснювати слідчий суддя.

Слід звернути увагу й на те, що проникнення у житло чи інше володіння особи може здійснюватися шляхом встановлення і закріплення різного виду пристроїв для стеження за особою в самому житлі, автомобілі, офісі, на одязі особи тощо. Однак питання щодо законності і можливості такого стеження, допустимості доказів, здобутих таким шляхом, ні в чинному КПК, ні в проекті КПК не врегульовані.

О. Р. Михайленко і М. М. Михеєнко вважають, що коло слідчих дій, що проводилися б у стадії порушення кримінальної справи, необхідно розширити, однак це за умови, що ними не будуть порушуватись права й інтереси особи [9, с. 124-125; 10, с. 29]. Слушною здається позиція Л. Д. Удалової, яка вважає, що кримінально-

процесуальне законодавство необхідно реформувати, а не переписувати знову і знову і висловлює думку, що до порушення кримінальної справи доцільно дозволити проведення судово-медичного освідчування. Це сприяє вирішенню задач кримінального судочинства, швидкому і повному розкриттю злочинів [11, с. 99-101]. А. Я. Дубинський дозвіл проведення слідчих дій ставить у залежність від наступних умов:

- а) слідча дія необхідна для встановлення наявності підстави для порушення кримінальної справи;
- б) проведення слідчої дії не можна відкласти, тому що це загрожує втратою чи псуванням доказів;
- в) слідча дія не може бути замінена перевіркою;
- г) проведення слідчої дії не пов'язано з істотним обмеженням прав учасників процесу [12, с. 35].

Порушення кримінальної справи можливо тільки за наявності ознак злочину. У ряді випадків для встановлення таких ознак потрібно призначення і проведення експертизи, забороненої до порушення кримінальної справи, а також обшуку, відтворення обстановки і обставин події й ін. Однак до порушення кримінальної справи не можна проводити абсолютну більшість слідчих дій, а без слідчої дії не можна порушити кримінальну справу. Наприклад, без висновку експерта неможливо порушити кримінальну справу за фактом заподіяння тілесних ушкоджень, тому що за законом ступінь їх тяжкості встановлює експерт. Також без проведення експертизи неможливо вирішити питання про порушення кримінальної справи за фактом незаконного обігу зброї, вибухових речовин, наркотичних засобів. У всіх вказаних випадках стадія порушення кримінальної справи є штучним поділом єдиного процесу пізнання істини по кримінальній справі. Способи збору інформації навряд чи повинні відрізнятися так істотно, як це передбачено законодавством. Адже, відомості, отримані в ході попередньої перевірки, повинні бути не менш надійними на досудовому слідстві, мати статус повноцінних доказів, однаково сприйматися у всіх стадіях кримінального процесу, у тому числі і судових. У цьому випадку час попередньої перевірки не буде витрачений даремно і надалі вже не доведеться повторно проводити зроблену раніше роботу. Як ми знаємо, більшість слідчих дій мають аналоги в стадії порушення кримінальної справи, наприклад, допиту відповідає пояснення, обшуку і виїмки — прийняття і представлення предметів і документів, експертизі — спеціальне дослідження. При проведенні досудового розслідування доводиться викликати і допитувати свідків і потерпілих з тих же самих питань, з яких від цих осіб отримані пояснення в стадії порушення кримінальної справи, проводити експертизи у випадках, коли на ті ж самі питання отримана відповідь у ході проведення спеціальних досліджень. Заборона проведення слідчих дій до порушення кримінальної справи пов'язана з думкою, що їх проведення може істотно торкнутися конституційних прав громадян. Однак закон дозволяє проводити огляд місця події, що у деяких випадках також торкається прав громадян. Законодавець, дозволяючи проведення огляду, виходив з того, що багато доказів можуть бути отримані тільки в результаті цієї слідчої дії і, крім того, можуть зникнути чи змінитися. Те ж саме можна сказати і про проведення експертизи, коли це необхідно для встановлення ознак злочину. Крім того, наприклад, експертиза в багатьох випадках не тільки не порушує, але і є гарантією від незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, сприяє більш правильному встановленню обставин справи.

На нашу думку, в стадії порушення кримінальної справи все ж таки необхідно дозволити проведення відповідних невідкладних слідчих дій. Якщо аналізувати проект КПК України, то в ч. 2 ст. 270 та в ч. 2 ст. 271 йдеться про те, що обшук, виїмка у невідкладних випадках може бути проведено у стадії попередньої перевірки заяв, повідомлень чи іншої інформації про злочини [13].

Погоджуємось з думкою Е. Манівлець, що слідчого необхідно наділити повноваженнями на виконання будь-яких слідчих дій у стадії порушення кримінальної справи для того, щоб уникнути штучного росту порушуваних кримінальних справ, а потім припинених за малозначністю, за відсутністю складу чи події злочину, тому що невідкладність будь-якої слідчої дії диктує конкретна слідча ситуація [14, с. 105].

Не можна ігнорувати інтереси розкриття злочинів, без яких неможливо здійснити призначення кримінального судочинства — захист прав і законних інтересів осіб і організацій, що потерпіли від злочинів. Наприклад, без встановлення причини смерті у ряді випадків не можна прийняти обґрунтоване рішення про порушення кримінальної справи; без визначення складу хімічної речовини визначити, чи є вилучена речовина наркотичною.

З огляду на вищезазначене, непересічне значення в аспекті розвитку законодавства має формулювання цілісного надійного механізму забезпечення конституційних прав і свобод особи при проведенні невідкладних слідчих дій. Його надійність залежить як від чіткості букви закону, так і від стабільності у практиці правозастосування.

Список використаних джерел

1. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Вся база "Законодавство України". — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-05/>.
2. Лобойко, Л. М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій [Текст] : [навч. посіб.] / Л. М. Лобойко. — К. : Істина, 2007. — 456 с.
3. Свенсон, А. Раскрытие преступлений. Современные методы расследования уголовных дел [Текст] / А. Свенсон, О. Вендель. — М. : Изд-во иностр. лит., 1957. — 475 с.
4. Уголовно-процесуальний кодекс України: Научно-практический комментарий [Текст] / под общ. ред. В. Т. Маляренко, Ю. П. Аленина. — Х. : Одиссей, 2007. — 1008 с.
5. Быков, В. Контроль и запись телефонных и иных переговоров [Текст] / В. Быков // Законность. — 2001. — № 10. — С. 12-14.
6. Козьяков, І. М. Судовий контроль за отриманням інформації приватного характеру [Текст] / І. М. Козьяков // Вісник Верховного Суду України. — 2003. — № 4 (38). — С. 54-56.
7. Сервецький І. В. Оперативно-технічне забезпечення боротьби з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — 2001. — № 3. — С. 29-35.
8. Справа "Клас та інші проти Німеччини" // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. — 2002. — № 4. — С. 109-117.
9. Михайленко, А. Р. Возбуждение уголовного дела в советском уголовном процессе [Текст] / А. Р. Михайленко. — Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1975. — 235 с.
10. Михеенко, М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве [Текст] / М. М. Михеенко. — К. : Выща школа, 1984. — 232 с.
11. Удалова, Л. Д. Деякі проблеми розвитку кримінально-процесуального законодавства [Текст] / Л. Д. Удалова // Право України. — 2002. — № 6. — С. 99-101.
12. Дубинский, А. Я. Правовые и организационные проблемы исполнения процессуальных решений следователя [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 "Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза" / А. Я. Дубинский. — К., 1984. — 18 с.
13. Проект Кримінально-процесуального кодексу України, зареєстр. 18.11.2005 р. за № 3456-д [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=26190.
14. Манівлець, Е. Є. Деякі питання удосконалення кримінально-процесуального законодавства України [Текст] / Е. Є. Манівлець // Підприємництво, господарство і право. — 2003. — № 8. — С. 104-106.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінального права, процесу та криміналістики
Івано-Франківського факультету Національного університету
"Одеська юридична академія" (протокол № 8 від 28 квітня 2011 року)*

Надійшла до редакції 30.04.2011

Войтович И. И. Проблемы классификации неотложных следственных действий относительно времени их производства в уголовном процессе

Рассматривается классификация неотложных следственных действий в зависимости от того, возбуждено ли уголовное дело, а также анализируется необходимость проведения таких действий до возбуждения уголовного дела.

Ключевые слова: неотложное следственное действие, возбуждение уголовного дела, следователь.

Voitovych, I. I. Problems of Classification of Exigent Consequence Actions at Times of their Realization in a Criminal Process

In this article classification of urgent investigators in relation to that or laid an action is illuminated and maintenance of expediency of realization of such actions opens up to laying an action.

Key words: *urgent investigation action, laying an action, investigator.*

Надійшла до редакції 30.04.2011

